

НАЦЫЯНАЛЬНЫ СВЕТ БЕЛАРУСАЎ У ТРЫЛОГІІ ЯКУБА КОЛАСА “НА РОСТАНЯХ” І РАМАНЕ АЛЕСЯ НАВАРЫЧА “ЛІТОЎСКІ ВОЎК”

Якуб Колас – мастак эпічнага складу, у творах якога знайшлі адлюстраванне важнейшыя падзеі, карэнныя зрухі, якія адбываліся ў складаны для беларускага народа перыяд канца XIX – пачатку XX стагоддзя. Трылогія “На ростанях” – сапраўдны эпічны твор, героем якога выступае беларускі народ напярэдадні і ў перыяд рэвалюцыі 1905 года. У творы пісьменнік адлюстраваў шырокую карціну жыцця і быту беларускага працоўнага сялянства і правінцыяльнай інтэлігенцыі, а таксама глыбока раскрыў духоўныя набыткі народа, яго этычны, эстэтычны свет, філасофію яго шматвяковага бытавання.

У сваёй трылогіі Якуб Колас упершыню стварыў разгорнуты вобраз беларускага Палесся, паказаў адметнасць гэтага краю, самабытнасць яго карэннага насельніцтва, з захапленнем і трапяткім лірызмам апаэтызаваў прыгажосць прыроды. Ужо з першых старонак твора перад намі паўстае цэлая галерэя каларытных вобразаў палешукіў. Гэта старая паляшучка, знахарка Мар’я, яе сын Міхалка, дзядзька Сцяпан, дзед Мікіта, бабка Параска і шмат іншых герояў. Аўтар падкрэслівае, што самабытныя характары гэтых людзей складваліся ва ўмовах змагання з суровай прыродай: “Палешукі – людзі паважныя, сталыя, асцярожныя, не адразу і не кожнаму расчыняюць сваю душу, бо ўжо, мусіць, сама прырода Палесся палажыла на іх сваю адзнаку. Бясконцыя балоты вучылі іх мудраму разважанню, мора лясоў выходзіла ў іх засцярогу, бо так лёгка тут напаткаць небяспеку...” [1, с. 100].

Парадаксальна, але гэтыя непісьменныя і некультурныя людзі выяўляюць жыццёвую мудрасць, духоўнае багацце, усведамляюць уласную годнасць. Яны вяртаючы накоплівалі жыццёвыя назіранні, а пасля прымянялі ў сваёй практычнай дзейнасці. Лабановіч з захапленнем адзначае, што старое, аздобленае сізізноў, насельніцтва гэтага глухога краю было на працягу многіх стагоддзяў жывым летапісцам гісторыі Палесся. “Гэта былі тыя слупы, тыя падмуркі, на якіх трымаліся традыцыі сялянскай старажытнасці. Гэта былі самавукі-аграномы, тлумачальнікі розных прыгод жыцця. Яны ведалі, у які дзень, у якую нават часіну трэба вязжаць з сахою на поле, пры якіх умовах трэба сеяць тую ці іншую збажыну. Ім досыць пабачыць першы вырай журавоў, каб сказаць, які будзе авёс. У залежнасці ад вышыні лёту знаходзіўся і рост аўса: высока ляціць вырай – высокі вырасце авёс” [1, с. 100].

Складаныя ўмовы жыцця зрабілі гэтых людзей дужымі і вынослівымі. Асабліва вылучаліся незвычайнай фізічнай сілай дзед Мікіта і стары Грыгоры. Апісваючы дзеда Мікіту, аўтар адзначае: “Старасць прыгнула яго крэпкі стан і кінула на твар і на высокі лоб цэлую сетку маршчын. Але што за дока быў дзед Мікіта ў маладыя гады. І не было ў сяле роўнага яму...” [1, с. 101].

Стары Грыгор, бацька цельшынскага старасты, нават у семдзесят год “здоровы, як дуб”. Ён праславіўся сваёй смеласцю яшчэ ў маладосці, калі ад мядзведзіцы адабраў мядзвядзёнка і прынёс яго жывога з лесу ў вёску. Нават у свае сталыя гады ён мог узяць свайго дарослага “здаравецкага складу” сына на рукі, як хлапчука. Лабановіч са здзіўленнем адзначыў, што гэта “крэпкі народ, хоць і жыве ў балотах” [1, с. 35].

Сяляне ў коласаўскай трылогіі выступаюць носьбітамі высокай духоўнасці, яны шануюць і захоўваюць багацце традыцый сваіх продкаў. Празаік з вялікім майстэрствам апісвае звычаі і абрады палешукоў, у якіх засталіся значныя элементы язычніцтва (вера ў русалак, вадзянікоў, чарцей і іншых казачных істот). З самага пачатку першай аповесці Андрэй Лабановіч выявіў глыбокую зацікаўленасць народнымі паданнямі, легендамі і павер’ямі, бо “ў фальклорных творах – песнях, казках – ярка выявілася душа Палесся. Колас гаворыць пра “дух лясоў”. А менавіта гэты “дух лясоў” і вызначае дух народа. Надзвычай блізкія да прыроды, жыхары Палесся бачаць у ёй сваю ўнутраную сілу. У выніку з пакалення ў пакаленне перадаецца імкненне да прыгажосці і добра, суладнасці і гармоніі” [4, с. 43].

Адносіны палешукоў да рэлігіі, наадварт, былі фармальнымі і абьякавымі: “У царкву яны бадай-што ніколі не хадзілі, ды царквы ў Цельшыне, апрача каплічкі на могілках, не было. А дома маліцца богу не выпадала, – больш нагрэшыш, чым намолішыся. Апрача таго, маліцца іх не вучылі. І наогул, ніхто ў Цельшыне не ўмеў маліцца як трэба. Кожны маліўся так, як зносіў яго розум. Адзін раз у год, на благавешчанне, прыязджаў сюды бацюшка з Малевіч. Тады ўсе цельшынцы і неслі свае грахі яшчэ больш грэшнаму а. Мадэсту, які быў вельмі заўзяты п’яніца і лаяльнік” [1, с. 101]. Гэтым пісьменнік хацеў паказаць прыродны розум палешукоў, якія ўсім сваім жыццём адмаўлялі пасіўна-сузіральную сутнасць рэлігіі.

Такім чынам, Луб Колас у сваіх “палескіх аповясцях” намалюваў абагулены партрэт палешукоў пачатку ХХ ст., стварыў адметны тып нацыянальнага характару, які ўключае ў сябе лепшыя якасці беларускага народа: добры і чуласць, мудрасць і назіральнасць, працавітасць і мужнасць.

Прырода Палесся – адзін з самых важных кампанентаў, што адыгрывае вялікую ролю ў вобразнай структуры трылогіі. Колас апісаў першабытную веліч палескіх краявідаў, з аднаго боку дзікаватых, а з другога – прывабных і поўных тужлівага задумення: “Лес зрэдку разрываўся невялічкімі палянамі, на некаторых рунела жыта, а па краях там-сям пападаліся старадрэвіны-хвоі, што пышна разрасліся на прасторы, або развіслыя таўшчэразныя дубы, як заможныя старасвецкія гаспадары... Палянкі зноў змяняліся лесам, то стройным баравым, то нізкім балотным. Высокія тонкія бярозы мяшаліся з шэрымі стваламі хвоі і прыдавалі характар маркоты і засмучэння ўсяму малюнку. Лес зноў раступаўся, даючы месца бясконца вялікім балотам. Балоты цягнуліся далёка-далёка між лесу і замыкаліся лесам, ледзь чарнеючы роўнай палоскай на далёкім небасхіле. Цэлае мора высокай парыжэлай травы засталася зімаваць тут, бо сюды не зойдзе ні гавяда, ні чалавек з касой.

Незлічоныя купіцы, нізкарослыя хвойкі на іх, пачарнелыя карчагі даўно адмёрлых дзеравяк раслі і гнілі тут спрадвеку... Ад балот патыхала нейкім невыразным смуткам, ціхім жалем веяла ад аднатонных малюнкаў палескіх куткоў, дзе ўсё ж такі жыццё стварала своеасаблівыя формы і, нягледзячы на ўбоства, мела сваю павабнасць і характасць, свой твар, поўны тужлівага задумення” [1, с. 19]. Коласаўскія апісанні прыроды абуджаюць светлыя пачуцці, выклікаюць роздум. Прырода, па сцвярджанні Лабановіча “цудоўная кніга”, якую павінен навучыцца чытаць чалавек, які ўмее пазнаваць свет. Незвычайныя краявіды Палесся наводзяць маладога настаўніка на філасофскі роздум аб узаемаадносінах чалавека і прыроды: “Ёсць важныя дзве часціны, з якіх складаецца жыццё і яго глыбокі сэнс і характасць – чалавек і прырода. Бо ніколі не страціць для нас цікавасці чалавек, бо дарогі яго не вызначаны, бо формы яго жыцця і яго адносін да другіх людзей бясконца разнастайныя, канчаткова не выяўлены і ніколі не могуць стаць канчатковымі. А прырода! Колькі вялікага задавальнення дае нам яна! Бо прырода – найцікавейшая кніга, якая разгорнута прад вачамі кожнага з нас. Чытаць гэту кнігу, умець адгадаць мнагалучныя напісы – хіба ж гэта не ёсць шчасце? Адно толькі шкада, што наша жыццё несуразмерна малое для таго, каб начытацца гэтай кнігай” [1, с. 12].

Адзін з даследчыкаў коласаўскай творчасці І. Навуменка адзначыў: “Мы надыхаліся водарам палёў і сенажацей, наслухаліся песняў лесу, налюбаваліся прыходам вясны і восені, усходам і заходам сонца. Уяўленне наша пра Беларусь, пра ціхую паэзію яе прыроды вельмі расшырылася пасля таго, як мы прачыталі трылогію “На ростанях” [3, с. 171]. Сапраўды, гэты твор можна назваць своеасаблівай энцыклапедыяй пор года на Палессі, кожная з якіх вылучаецца індыўдуальнымі фарбамі, сваім настроем і чароўнасцю. У апавесцях шмат апісанняў вясковых паселішчаў, такіх як Цельшына, Хатовічы, Быганы, Верхань, Мікуцічы, мястэчка Панямонь, падаецца іх дакладнае размяшчэнне з апісаннем навакольнага ландшафту і адметнымі гаспадарчымі пабудовамі – ветракамі, вадзянымі млынамі і інш. Аўтар, даючы такія падрабязныя апісанні, такім чынам, падводзіць нас да высновы, што прыроднае асяродзе мела самы непасрэдны ўплыў на фарміраванне псіхалагічнага вобліку беларускага народа.

Глыбокім знаўцам і майстрам апісанняў сучасных палескіх краявідаў з’яўляецца адзін з самых яркіх прадстаўнікоў беларускай літаратуры канца XX – пачатку XXI стст. – Алесь Наварыч. У аснове мастацкай канцэпцыі свету пражытка – роднае паўднёва-заходняе Палессе з яго традыцыямі і звычаямі, самавітымі жыхарамі і адметнай прыродай. “Як некалі на пачатку стагоддзя малады Зм. Бядуля ў сваіх імпрэсіях, а потым незабыўны М. Стральцоў у паэтычных навелах, А. Наварыч выкладвае адметную мазаіку захапляльнага і таямнічага Палесся, прычым мазаіку выключна арыгінальную, цалкам адпаведную светапогляду палешука. Ён спрабаваў спасцігнуць міфалагічнае ўспрыняцце сусвету, што ў выключнай ступені ўласціва беларусу-палешуку. Пісьменнік стыхійна ўсведамляе, што незвычайнае, фантастычнае так арганічна паядноўваецца ў свядомасці з

рэальнасцю, што і з'яўляецца ўвогуле адметнасцю яго светапогляду і светасузірання” [5, с. 120].

У сваіх першых праявітых зборніках “Рабкова ноч” і “Ноч пацалункаў незалежнасці” Алесь Наварыч захапляецца незвычайнасцю роднага краю, сцвярджае ідэю мудрасці прыроды, яе таямнічую сілу. Таксама ён глыбока адлюстравіў сацыяльныя, грамадска-палітычныя і экалагічныя катаклізмы, якія рэзка змянілі ўклад і свядомасць сучаснага палешука.

Значным дасягненнем праявіка стаў раман “Літоўскі воўк”, за які А. Наварыч атрымаў спецыяльную прэмію Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Падзеі ў творы адбываюцца ў XIX ст., у часы паўстання пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага, на тэрыторыі паўднёвага Палесся, якое жыло сваім уласным, непадобным да іншых жыццём.

У творы А. Наварыча вобраз Каліноўскага не з'яўляецца галоўным, толькі эпізодным. Ён уведзены ў твор пераважна для “аўтэнтычнасці” ў перадачы падзей, дадае інтрыгі, напружанасці і загадканасці. Героямі рамана “Літоўскі воўк” з'яўляюцца прадстаўнікі шляхты і сялянска-палешуцкі, носьбіты своеасаблівага светабачання і каларытнай мовы. На старонках рамана шмат цудоўных апісанняў сталінскіх краявідаў: неграходных і містычных балотаў і пушчаў, велічнай прыгажосці Прыпяці і Гарыні, на беразе якой і знаходзіўся Манкевіцкі фальварак, акружаны экзатычным паркам. Такім чынам, праявік з самага пачатку твора змяшчае нас з адметным космасам жыцця палешукоў, якія спрадвеку існавалі сярод балотаў: “Канца і краю, здавалася, гэтаму то чэсламу, то выносістаму балотнаму лесу не будзе. Сонца даўно схілілася да небакраю. Ніводнага стажэчка, ніводнай хаткі, сядзібы – балота і балота, купіны, лаза, алешнікі, нейкія азярыны ...” [2, с. 13].

Адарванасць Палесся ад краю ад цывілізацыі пакінула адбітак як на паводзінах, так і на знешнім выглядзе яго жыхароў: “Стрэчныя сяляне ў кучомках, насунутых на самыя вочы, і жанчыны, захінутыя бруднымі хусткамі, хоць было лета, сыходзілі з дарогі і згіналіся ў паклонах. У тварах у насельнікаў гэта і забытая цывілізацыяй вёска адчувалася нейкая немарасць і зблажэнне. Усе хаты абраслі лебядой, лебяды расла нават на саламяных стрэхах” [2, с. 48].

Шмат увагі на старонках рамана аўтар удзяляе вобразу народа, глыбока выяўляючы яго погляд на жыццё, уладкаванне краіны, паўстанне і сваё месца ў ім. Менавіта сялянская недаверлівасць да паўстанцаў і стала галоўнай прычынай іх паражэння. Сяляне адзінагалосна канстатавалі: “Не вольнасць нам патрэбна, не шляхецтва, але зямля” [2, с. 196]. Большасць сялян не верыла ў магчымасць палепшыць сваё жыццё.

Светапогляд і паводзіны герояў у творы трактуюцца пераважна з пазіцыі адносінаў да ідэі вызвалення ад расійскага панавання. Пісьменнік паказаў палешукоў як вельмі памяркоўных, сціплых і асцярожных, якія не адразу паддаюцца ўплыву іншых. Для сапраўдных палешукоў першаснай каштоўнасцю з'яўляюцца спрадвеку зямля, сям'я і ўласны дабрабыт. Яны не прывыклі хутка мяняць свой пункт гледжання, перайначваць сваё жыццё. У

сваім творы аўтар змог перадаць найтанчэйшыя зрухі ў свядомасці герояў, якія пачынаюць усведамляць сябе людзьмі.

Зварот пісьменніка да легендаў і паданняў у рамане таксама невыпадковы. Наварыч імкнуўся раскрыць таямніцы нацыянальнага характару беларускага народа, гераічны і трагічны характар яго гісторыі. Звяртаючыся да фальклору, ён хацеў узвялічыць свой край і людзей беларускага Палесся, а таксама паказаць Беларусь, яе душу і прыгажосць.

Такім чынам, у рамане “Літоўскі воўк” Алесь Наварыч выявіў майстэрства цікава і займальна пісаць пра сваё роднае Палессе і стыльваю разнапланавасць у апавядальнай манеры. Можна сказаць, што ў адным творы празаік аб’яднаў прыёмы гістарычнага, авантурнага і псіхалагічнага раманаў.

Літаратура

1. Колас, Якуб. Збор твораў : У 12 т. / Якуб Колас. – Т. 9. Трылогія “На ростанях”. – Мінск, 1963. – 745 с.

2. Наварыч, А. Літоўскі воўк : гіст. роман / А. Наварыч. – Мінск : Маст. літ., 2005. – 285 с.

3. Навуменка, І. Якуб Колас : Нарыс жыцця і творчасці / І. Навуменка. – Мінск : Нар. асвета, 1982. – 208 с.

4. Шамякіна, Т. І. Трылогія Якуба Коласа “На ростанях” / Т. І. Шамякіна // Беларуская мова і літаратура. – 2010. – № 4. – С. 37 – 49.

5. Штэйнер, І. Беларусь з Палесся пачынаецца / І. Штэйнер // Маладосць. – 2005. – № 10. – С. 118–127.